

Prezident İlham Əliyevin üçtərəfli əməkdaşlıq platformaları

IV MƏQALƏ

Tətbiqi geosiyasət

Vidal de la Blaç (fransız geosiyasət məktəbinin banisi, coğrafiyaçı (1845-1918)) anlamında passibilizmin (geosiyasətdə mümkün olan) İlham Əliyevin üçtərəfli əməkdaşlıq formatları kontekstində məna çalarlarının zənginliyi III məqalədə aparılan təhlildən görünür. Ancaq bu anlayışın İlham Əliyevin praktiki fəaliyyətində yaradıcı nəzərə alınması xüsusi araşdırma tələb edir. Çünki birincisi, Azərbaycan Prezidentinin Cənubi Qafqazda dövlət üçün maksimum sayıla biləcək imkanları reallaşdırması mümkün olanın həyata keçməsi baxımından gözəl nümunədir, ikincisi, Azərbaycan liderinin vurğulanan istiqamətdə gətirdiyi yeniliklər passibilizmin digər geosiyasi anlayışlarla müqayisəsi fonunda daha aydın görünür. Həmin bağlılıqda “tətbiqi geosiyasət” anlayışının üzərində dayanmağa ehtiyac görürük. Səbəbini izah etməyə çalışacağıq.

Ümumilikdə müasir geosiyasi təlimlərdə “tətbiqi geosiyasət” anlayışı İva Lakost anlamında işlənir, lakin o, geniş yayılmışdır. Bizcə, bunun başlıca səbəbi anlayışın zəif və ya aktual olmayan məzmununa malik olub-olmaması ilə bağlı deyildir; global geosiyasət tərəfdarlarının dominantlığı ucubatından belə hal yaranmışdır. Məsələnin bu tərəfinin nəzəri dərinliklərinə baş vurmadan tətbiqi geosiyasətin İ.Lakost anlamının özündə olan ziddiyyətli məqama baxaq.

İva Lakost anlamında ziddiyyət

Keçən əsrin 70-ci illərinin sonlarında Avropada “daxili” və ya tətbiqi geosiyasət sürətlə yayılmağa başladı. Bu prosesdə İ.Lakost xüsusi rol oynadı. Onun mövqeyində orijinal olan geosiyasətə konkret dövlətin ərazi özəlliklərini dərk etmək üçün ayrıca yanaşmanın zəruriliyi prizmasında baxması ilə bağlı idi. Yəni ümumi halda İ.Lakost hesab edirdi ki, geosiyasi təlimlər yalnız dövlətlərarası münasibətlər sferasına tətbiq olunmamalıdır, onlardan dövlətin ərazi xüsusiyyətlərini öyrənməklə bağlı da yararlanmaq olar. Bunun üçün geosiyasətin öncəgörmə üsulu və normativ kimi anlamından imtina etmək lazımdır. Əvəzində geosiyasət konkret situasiyanı qiymətləndirməli və izah etməlidir. Burada faydalı olan məqam liderin dövlətin ərazi özəlliklərinin daxili qiymətləndirilməsində geosiyasi yanaşmadan istifadə etməsi ilə əlaqəlidir.

İ.Lakost məsələni haqlı olaraq müəyyən ərazidə müxtəlif qüvvələrin hakim olmaq rəqabəti ilə bağlayır. Bu məqam da ölkədaxili ərazidə hansı qüvvələrin hökm etməsi, yəni suverenliklə əlaqəlidir. Ancaq İ.Lakost bu posesdə əsas olaraq daxili qüvvələrin ərazi üzərində hakimiyyətlərini təmin etməkdən bəhs edir və onu “daxili geosiyasət” adlandırır. Bir başqa kontekstdə isə geosiyasətin dövlətlərarası münasibətlər sferasına da aid olduğu haqqında yazır. Bunun fonunda təbii olaraq hər hansı ərazi uğrunda rəqabətdə xarici qüvvələrin iştirakı məsələsi avtomatik meydana çıxır.

Bu ziddiyyətin fonunda İ.Lakostun çox maraqlı bir qənaəti vardır. Onun yanaşmasına görə, dövlətlər hər hansı ərazi uğrunda yalnız təbii zənginliyə görə deyil, əsas olaraq ərazinin “rəmləşməsinə” görə mübarizə aparırlar. Bu, olduqca mühüm özəllikdir. “Rəmləşmə” deyəndə İ.Lakost “siyasətin milli ölçüləri” çərçivəsində siyasi şüurda “kollektiv emosional qiymətləndirmə, etnik və dini ölçülərin geosiyasi dərki”ni nəzərdə tutur. Yəni əslində tətbiqi geosiyasətin əsas əhəmiyyəti ölkə ərazisinə təbii coğrafi determinantlarla yanaşı, “rəmləşdirmə xüsusiyyətləri” prizmasında da baxmaqla bağlıdır.

Burada başlıca yeri ərazinin cəmiyyət tərəfindən kollektiv olaraq necə duyğusal dəyərə malik olması, milli, etnik və dini

dəyərləndirməsi tutur. Təbii ki, bu özəlliyi liderin adekvat qavraması və ona uyğun siyasət yeritməsi çox aktual məqamdır. Faktiki olaraq toplumun ərazini emosional duyması, milli, etnik və dini dəyərləri “görmə”, “mənalandırma” və qiymətləndirmə ənənəsini lider vizyon səviyyəsinə yüksəltməyi bacarmalıdır. Bu isə tətbiqi geosiyasəti bütövlükdə geosiyasətin qollarından biri kimi görməyi, yəni daxili geosiyasətdən ümumi geosiyasətə və əksinə keçidləri qəbul etməyi tələb edir. Təəssüf ki, İ.Lakost məhz bu keçidin astanasında dayanmış və “daxili geosiyasət sərhədini” aşı bilməmişdir.

İndi İ.Lakostun yanaşmasının bu nöqsanı fonunda İ.Əliyevin tətbiqi geosiyasəti üçtərəfli əməkdaşlıq platformalarına yaradıcı tətbiq etməsi özəlliyinə baxaq.

İlham Əliyev yanaşması

Azərbaycan Prezidenti üçün həmişə ərazi məsələsi geosiyasi və siyasi kontekstdə müstəqil dövlətçilik baxımından ilk sırada yer almışdır. Buna əmin olmaq üçün sadəcə Milli ideyanın məzmununa nəzər yetirmək kifayətdir - ərazi bütövlüyünün bərpası. Bu zaman dövlət başçısı problemə iki istiqamətin qarşılıqlı əlaqəsində yanaşmışdır.

Birincisi, xarici böyük qüvvələrin və onların məşası olan Ermənistanın Azərbaycan ərazisini özlərinə xas qərəzliliklə “rəmləşdirmələri”nin əsassız olduğunu dünyaya nümayiş etdirmək.

İkincisi, Azərbaycan cəmiyyətinin öz ərazimiz haqqında duyğusal, milli, etnik və dini “rəmləşdirmə” özəlliyini daha da aktivləşdirmək və onun üstünlüyünü praktikada təmin etmək.

İlham Əliyev fəaliyyəti boyu bu yanaşmaya siyasi varislik prinsipi daxilində tam sadıq qalmış və qətiyyətli addımları ilə onu beynəlxalq aləmə qəbul etdirmişdir. Bununla Azərbaycan Prezidenti İ.Lakostun “tətbiqi geosiyasət” anlayışını Cənubi Qafqaz regionu reallıqları kontekstində genişləndirmiş və praktiki olaraq ilk dəfə daxili geosiyasətlə ümumiyyətlə geosiyasətin uğurlu sintezinə nail ola bilmişdir.

Bu əsasda Azərbaycan lideri ən azı iki məqsədə çatmışdır.

Birincisi, əsrlərdir ki, güclü global dairlələr tərəfindən motivə edilən Azərbaycan ərazilərinin əsassız rəmləşdirilməsi prosesinin (əsas olaraq, həmin ərazilərin tarixi, siyasi, geosiyasi, mədəni, demoqrafik və dövləti aspektlərdə ermənilərə məxsus olması xəttinin) qarşısını almışdır.

İkincisi, Azərbaycan xalqının öz ölkəsinin ərazisini rəmləşdirməsinin tarixi, siyasi, mədəni, geosiyasi və demoqrafik əsası olduğunu həm cəmiyyətə, həm də beynəlxalq aləmə sübut etmişdir. İlham Əliyev bu addımı ilə xalqın öz ərazisinə sahib çıxmaq ənənəsinə inamını və əminliyini yeni səviyyəyə yüksəltmişdir. Bu da özlüyündə millətin siyasi, geosiyasi, mədəni və bütövlükdə dövləti müstəqilliyinə alternativin olmadığı təəvvününü daha da gücləndirmişdir. Sosial aspektdə isə cəmiyyətdə həmrəyliyi və birliyi motivasi etmişdir.

Praktiki baxımdan daha əhəmiyyətli bütün bu nəzəri incəliklərin üçtərəfli əməkdaşlıq platformalarında yeri və rolu məsələsi ilə bağlıdır. Daha doğrusu, “İlham Əliyevin yanaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri konkret üçtərəfli əməkdaşlıq platformalarında necə ifadə olunmuşdur?” sualına cavab axtarmaq gərəkdir.

Tətbiqi geosiyasət və üçtərəfli əməkdaşlıq platformaları

Üçtərəfli əməkdaşlıq formatlarında İlham Əliyev təsadüfən enerji və milli təhlükəsizlikləri bir-biri ilə sıx bağlılıqda təqdim etmir. Azərbaycanın təşəbbüs etdiyi hər bir əməkdaşlıq formatında milli təhlükəsizlik məsələsi aktual qəbul edilir. Burada ərazi toxunulmazlığı və sabitliyin təmini nəzərə alınır. Bu isə dövlətin suverenliyinin tam təmin edilməsi şəraitində mümkün ola bilər.

Suverenlik məsələsi birbaşa ərazi bütövlüyü ilə əlaqəlidir, çünki dövlət o zaman tam suveren olur ki, ərazisinin hər qarışı üzərində hökmranlığa malikdir.

Belə alınır ki, Azərbaycan Prezidenti öncədən üçtərəfli əməkdaşlıq formatlarının iqtisadi, maliyyə və digər qazanclarının geosiyasi effektini ərazi bütövlüyünün təmini üçün dividendə çevirməyi hədəfləmişdir. Bunun əsas motivəedici faktoru kimi İlham Əliyev çıxışlarında xalqın suverenliyi hüququnu, cəmiyyətin ölkənin ərazi bütövlüyünü müqəddəslişdirilmiş rəmzi haqqında təəvvürlərini daim vurğulamışdır.

Bu məqamlar dövlət başçısının müxtəlif çıxışlarında “Azərbaycan həmişə müstəqil siyasət yeridəcəkdir və ərazisinin bir qarışını da kimsəyə güzəştə getməyəcəkdir”, “Azərbaycan öz ərazisində ikinci erməni dövləti yaradılmasına imkan verməyəcəkdir”, “Azərbaycan unitar dövlətdir”, “biz necə olur-olsun torpaqlarımızı işğaldan azad edəcəyik”, “Azərbaycan xalqı öz suverenliyini təmin edəcəkdir”, “bizim dədə-babalarımız torpağa çox bağlı olmuşlar, onu müqəddəs saymışlar”, “azərbaycanlılar tarix boyu torpaq məsələsini namus, qeyrət məsələsi kimi qəbul etmişlər”, “azərbaycanlılar Vətən uğrunda şəhid olmağı müqəddəs borc hesab edirlər” və digər fikirlərdə əksini tapmışdır. Azərbaycan xalqı II Qarabağ müharibəsi zamanı Azərbaycan liderinin tam olaraq reallığı ifadə etdiyini hər b meydanında sübut etdi. Azərbaycan dövləti bir qarış torpağını güzəştə getmədi, bütün ərazidə suverenliyini təmin etdi, bütün Azərbaycan cəmiyyəti Vətən uğrunda, torpaq uğrunda sıx birləşdi və bir nəfər də olsun ordudan yayınmadı.

Qələbədən dərhal sonra Azərbaycanın təşəbbüs etdiyi üçtərəfli əməkdaşlıq platformaları öz səmərəsini yeni səviyyədə göstərməyə başladı. Həmin əməkdaşlıq formatının iştirakçısı olan bütün dövlətlər Azərbaycanın Qarabağdakı bərpa işlərinə yaxından dəstək verirlər, beynəlxalq meydanda Bakını müdafiə edirlər və yeni əməkdaşlıq formatlarında maraqlı olduqlarını bəyan edirlər. Bunun son nümunələrindən biri Azərbaycan-Özbəkistan-Türkmənistan üçtərəfli əməkdaşlıq formatının yaranmasıdır.

Məlumdur ki, uzun müddət Türkmənistan Azərbaycanla əməkdaşlıqda müəyyən soyuqluq nümayiş etdirmişdir. Lakin İlham Əliyevin çox ağıllı və məharətli siyasəti sayəsində Türkmənistan Ağsaqqallar Şurasının Sədri Q.Berdiməhəmmədov Azərbaycana, o cümlədən Qarabağa səfər etdi və əməkdaşlığın yeni səviyyəsi başladı. Türkmənistanda Azərbaycan, Özbəkistan və Türkmənistan rəhbərlərinin görüşü isə rəsmi olaraq yeni bir çox perspektivli üçtərəfli əməkdaşlıq formatının meydana gəlməsinin təməlini qoydu. Verilən bəyanatlardan aydın olur ki, bu əməkdaşlıq formatı üçün də milli təhlükəsizlik təhlükəsizliyin digər növləri ilə sıx bağlı qəbul edilir.

Azərbaycan-Qazaxıstan-Türkiyə, Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə, Azərbaycan-Pakistan-Türkiyə, Azərbaycan-Suriya-Türkiyə, Azərbaycan-İsrail-ABŞ və digər üçtərəfli əməkdaşlıq formatlarına ümumi mövqedən baxsaq və yuxarıda vurğulanan məqamları nəzərə alsaq, mühüm bir qənaət əldə edərik. Cənubi Qafqaz tarixində ilk dəfə olaraq yerli dövlətlərdən biri “strateji paytaxt” statusuna çata bilər. Həmin dövlət Azərbaycan Respublikasıdır. Bu məqsədə Bakı əsas olaraq əməkdaşlıq platformalarına yaradıcı yanaşmaqla çatmaq şansı əldə etmişdir.

Həmin məsələni təhlil etmək üçün “strateji paytaxt” anlayışı ilə yanaşı, “daxili ox”, geosiyasi şüa” və “geosiyasi parça” anlayışlarının da nəzərə alınması zəruridir.

(ardı var)

*Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru*